

נושא למודעות: יום העצמאות בגן¹

ניקול בר־נון

תקציר

מאמר זה דן בהשפעות המשמעותיות שיש לתפיסות, לעמדות ולקווי האישיות של הגננת בעשייה החינוכית בגן. לביסוס טענה זו מוצג מחקר איכותני שנערך בקרב חמש גננות בגני טרום-חובה וחובה, ובדק את עמדותיהן בנושא יום העצמאות בגן. נושא החגים בכלל, והחגים הלאומיים בפרט, תורמים לסוציאליזציה של הילדים ולהבניית זהותם הלאומית, לכן חשוב לבדוק כיצד נושאים אלה מוצגים בגן. הממצאים מורים על כך שהגננות הנוסטלגיות והלא־אופטימיות אימצו גישה חינוכית בעלת מאפיינים ביהביוריסטיים להצגת נושא יום העצמאות בגן. לעומתן, אימצו הגננות הלא־נוסטלגיות והאופטימיות גישה שיש לה מאפיינים פרוגרסיביים בהצגת יום העצמאות בגן. הממצאים מצביעים על הצורך לחשוף עמדות, תפיסות וקווי אישיות של גננות ולהביאם למודעותן כדי לשפר את העשייה החינוכית שלהן בגן ולהעצימה. ראוי להתחיל בתהליך זה באמצעות סוגים שונים של רפלקסיה כבר בתקופת ההכשרה.

רקע

נושא החגים נלמד בהרחבה בגני הילדים, וימים רבים במהלך שנת הלימודים מוקדשים לחגים הכלולים בלוח השנה העברי. בתכנית

* ניקול בר־נון – גננת בבית הספר הניסויי בירושלים, מדריכה במסלול הגיל הרך ממכללת דוד ילין ומדריכה ב"תכנית שוורץ" באוניברסיטה העברית בירושלים.

1. מאמר זה מבוסס על התזה "תפיסות ועמדות של גננות לגבי יום העצמאות בגן הילדים" שנכתבה בהנחיית ד"ר יעל דיין, לשם קבלת תואר מוסמך במסגרת תכנית המוסמך לגיל הרך ("תכנית שוורץ") באוניברסיטה העברית בירושלים.

הלימודים של גני הילדים בהוצאת משרד החינוך והתרבות (תכנית מסגרת, 1995) אפשר לראות שהחגים הם חלק משמעותי מהקוריקולום. ספרים וחוברות הדרכה רבות נכתבו בנושא חגי ישראל (בנושא יום העצמאות, למשל: תפקחו את העיניים (לביא, 2008; צרפתי, 2002; דודאי, 1998). כיום ישנם גם אתרי אינטרנט רבים המספקים מידע לגבי תכנים ופעילויות לגננות. גם בפורומים שקהל היעד שלהם הוא הגננות, אפשר לראות ששאלות רבות נשאלות בנוגע לפעילויות ולתכנים בנושא החגים. אין ספק שהנושא הוא מרכזי בעבודת הגן והגננת.

אפשר למצוא הנחיות של משרד החינוך להצגת נושא יום העצמאות בגן הילדים הן בחוברת **יובל לישראל – מדריך לגננת לגן הממלכתי והממלכתי דתי** (דודאי, 1998), הכוללת בתוכה מידע על הקמת המדינה, סמליה והישגיה וכן הצעות מגוונות לפעילויות בגן. תוכן דומה אפשר למצוא גם בחוברת של מרים צרפתי (צרפתי, 2002). כמו כן, משרד החינוך במלאת 60 שנה למדינה הוציא לאור חוברת הדרכה חדשה ושמה **תפקחו את העיניים** (לביא, 2008) שבה מרוכזים ומסוכמים עיקרי ההנחיות מטעם המשרד. בחוברת מוצעות שתי דרכים להצגת הנושא בגן: באחת, ששמה "תפקחו את העיניים, תסתכלו סביב...", מוצעת התבוננות בהוויה הישראלית החיובית ולקיחת חלק בה, כמו למשל התייחסות לעשייה הקיימת בתחום המעורבות החברתית; היכרות עם האוכלוסייה במדינה (עולים חדשים, עדות) וקשר בין-דורי; התייחסות להישגי המדינה בתחומי החברה והמשק.

בהצעה האחרת מוצע עיסוק בפרקים נבחרים בתולדות המדינה. היעדים החינוכיים של התכנית מתמקדים בסמלי המדינה, בנופי הארץ, בפועלים של אישים ומנהיגים והיכרות עם אנשים הפועלים בקהילה וביישוב. מעניין לציין שאין בחוברות ובתכניות הלימודים הללו התייחסות ישירה ועניינית למלחמות שהתחוללו אחרי שנת 1948 והן מוזכרות כציוני דרך בלבד. בגלל הרגישות סביב הנושא והעובדה שהוא עדיין אקטואלי, אין בנמצא הצעה לסיפור היסטורי המותאם לילדי הגן של כל מה שקרה מיום הקמת המדינה ואף לפני הקמתה מבחינה צבאית ולאומית, סיפור היסטורי כפי שאפשר למצוא למשל לגבי חגים כמו פורים ופסח (ראו למשל במדריכים לגננות בעריכת עפרה רייזמן (רייזמן, 1982א; רייזמן, 1982ב).

לעיסוק בנושא החגים בגן נודעת השפעה רבה על הילד וגם על בני משפחתו (Furman, 2000; Shamgar-Handelman & Handelman, 1986; Shamgar-Handelman & Handelman, 1991; Weil, 1986). לחגיגת החגים בגן ולאופן חגיגתם יש השפעה על התפיסות והעמדות של הילדים כלפיהם וכלפי המסורת היהודית בכלל. אפשר לומר שבאמצעות נושא החגים בגן נבנית התשתית התרבותית שלתוכה גדלים הילדים ושאליה הם משתייכים. החגים משמשים אמצעי לסוציאליזציה של הילדים, ולגננת ישנו תפקיד מרכזי בתהליך (גור, 2005).

לחגים הלאומיים יש משקל רב בהקשר זה. יום העצמאות, יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי צה"ל, יום ירושלים ויום הזיכרון ליצחק רבין, כל אלה הם מועדים שבאמצעותם מועברים ערכים של שייכות לאומית ופטריוטיות העוזרים בבניית הזהות הלאומית של הילדים – האזרחים לעתיד של המדינה (ארנד, 1998; בן-עמוס ובית-אל, 1999; עזריהו, 1995).

הגננות, כנציגות הממסד, משמשות צינור שדרכו מועברים התכנים והערכים המקובלים הקשורים לחגים (אלמוג, 2001; כרמון, 1985; לומסקי-פדר, 2003; פורמן, 1994). אולם אף אחד אינו מעלה את שאלת עמדותיהן ותפיסותיהן של הגננות עצמן בקשר לתכנים ולערכים הללו שעליהן להעביר בנאמנות לילדים שבאחריותן, ואת מודעותן העצמית של גננות אלו לגבי עמדותיהן האישיות. נראה שהדעות והעמדות של הגננות בתחום זה, נתפסות כדבר מובן מאליו בידי הסביבה וכלא-רלוונטיות גם בידי הגננות עצמן. ברור שלעמדות של הגננת במגוון נושאים, גם כאלה שאינם קשורים ישירות לעבודה בגן, יש השפעה על עבודתה, על אופן התנהלותה בגן ועל אופי ההצגה של נושאים שונים בפני הילדים.

דיין (2005) מציגה שלוש אידאולוגיות הנובעות מהמטרות החינוכיות של הגננות. האידאולוגיה היא בסיס העשייה בגן ואפשר לסווג את עבודת הגננת לאחת האידאולוגיות על פי קריטריונים של דימוי הילד בעיני הגננת, של תפקיד הגננת בגן ושל יחסי הכוחות בינה לבין הילד. דיין מציגה שלוש אידאולוגיות:

- **האידיאולוגיה הרומנטית** – החינוך הוא אמצעי המאפשר את ביטוי התכונות והיכולות הפנימיות של הילד המתפתחות באופן טבעי;

- **האידיאולוגיה הביהיוריסטית** – תפקידו העיקרי של החינוך הוא העברה תרבותית של חוקים חברתיים, ערכים, ידע ומיומנויות מדור לדור. הילד כ"לוח חלק" או "כלי ריק" פסיבי, שיש להכינו ולחנכו לחיים;
- **האידיאולוגיה הפרוגרסיבית** – החינוך הוא אמצעי לפיתוח ולשכלול היכולות של הילד תוך אינטראקציה עם הסביבה הפיזית והחברתית. הילד הוא פרט ייחודי, בעל רצונות ותחומי עניין משלו.

גננת המחזיקה באידיאולוגיה רומנטית נותנת הרבה מקום לילד ולתהליך התפתחותו ומשתדלת להימנע מלהתערב בתהליך זה. לעומתה, הגננת המחזיקה באידיאולוגיה ביהיוריסטית היא בעלת הסמכות הבלעדית בגן. היא מעבירה ידע ומקנה הרגלים ומיומנויות. בגן של הגננת המחזיקה באידיאולוגיה פרוגרסיבית, יחסי הכוחות הם שוויוניים יותר, דמוקרטיים יותר והדדיים יותר. הגננת מבנה את הסביבה ומכוונת את הילדים בתוכה, אך גם מגיבה ליוזמות הילדים.

שאלת מודעותן העצמית של הגננות לגבי עמדותיהן היא מרכזית לעיסוקן בגן. במהלך הכשרתן כסטודנטיות וגם בהשתלמויות שבהן הן לומדות במהלך עבודתן, גננות נחשפות למגוון תאוריות וגישות חינוכיות, תכניות לימודים, תכניות התערבות, דרכי הוראה, כלי תצפית ואיתור ועוד. אולם אין עיסוק בעמדות האישיות או באידיאולוגיות שלהן כלפי אותן תאוריות, תכניות, גישות, תכנים וכלים וכיצד עמדות אלו עשויות להשפיע על העבודה בגן (Shkedi & Nisan, 2006).

אפשר לקשור את המודעות הזו לתהליך רפלקטיבי. העשייה הרפלקטיבית – ביטוי שטבע שון (Schoen, 1982; Schoen, 1987) – הפכה לאחד התהליכים המשפרים והמעצימים את המעשה החינוכי. הרפלקסיה היא מרכיב עיקרי בהדרכה ובהכשרה. בהתבסס על שון, מתארת עדנה ענבר (2000), שני סוגי רפלקסיה: האחד, **רפלקסיה בשעת מעשה** (reflection in-action) הנעשית בזמן העשייה עצמה. סוג זה מוגדר "מעשה אומנות מקצועי", מעין אלתור ספונטני המבוסס על ידע מקצועי ועל ניסיון.

הרפלקסיה "בשעת מעשה" היא זו המנווטת את הפעילות החינוכית, כשהסטודנטית (או הגננת) מחליטה החלטות המשפיעות על הפעילות

בהתאם לנסיבות ולאירועים הספונטניים המתרחשים באותו הרגע. סוג זה של רפלקסיה אינו אנליטי אלא אינטואיטיבי.

הסוג האחר הוא **רפלקסיה לאחר מעשה** (reflection on-action), והוא בעצם תהליך המתרחש במנותק מן הפעולה עצמה. רפלקסיה זו מתרחשת בזמן ההדרכה (של הסטודנטית) ובה מועלות הבעיות מן הרובד הסמוי אל המודעות. התהליך כאן הוא אנליטי ומעורבות בו חשיבה שלאחר המעשה ולמידה מטעויות.

ישנו סוג נוסף של רפלקסיה, המתואר בידי שון ומוצג במאמרה של ענבר (2000), והוא מכונה **רפלקסיה שלפני הפעולה** (pre-action reflection). רפלקסיה זו מתבצעת בשלב התכנון של הפעילות והיא עונה על השאלות לגבי המניעים לתכנון הפעולה או לביצועה, לפי מידת התאמתה לתפיסות חינוכיות ולעמדות. תפקידו של התהליך הרפלקטיבי במעשה החינוך הוא מהותי וחשוב והוא משמש כלי שבעזרתו יכולות סטודנטיות וגננות לחשוף ולהעמיק את המודעות שלהן לגבי האידאולוגיות האישיות שלהן.

במאמר זה אציג כאמור מחקר שערכתי בנושא יום העצמאות בגן. המחקר חושף את עמדותיהן ואת אמונותיהן של הגננות בקשר לאופן הצגת הנושא בגן. הממצאים מורים על כך שהתפיסה החינוכית של הגננת בגן ואופן תפיסת התפקיד שלה, מושפעת מעמדותיה ומאופן ראייתה את המציאות ואף מקווי האופי והאישיות של הגננת.

מתודולוגיה

המתודולוגיה שנבחרה לביצוע המחקר היא המתודולוגיה האיכותנית. הגישה האיכותנית מתאימה למחקר בתחום החינוך, מכיוון שהעבודה החינוכית היא מורכבת ומערכת אספקטים אנושיים רבים והיא לעולם עשייה אנושית הקשורה בערכים, בתפיסות עולם, באינטראקציות אנושיות שאינן מדידות באמצעים הכמותיים (צבר בן-יהושע, 1990). החוקר במחקר האיכותני מנסה לתת פירושים והסברים להתנהגות האנושית מתוך נקודת מבטו, ותוך התייחסות אל הנחקרים כאל בעלי אישיות עצמאית, אחראית ובעלת כושר בחירה.

מטרת המחקר הייתה לבדוק ולפרוס תפיסות עולם ועמדות של גננות בנושא יום העצמאות כדי לפתח את גוף הידע על אודות התופעה

הנחקרת: מהו הלך הרוח של הגננות ומה הן התפיסות שלהן בנושא יום העצמאות.

אוכלוסיית המחקר

במחקר האיכותני, משתתפות המחקר אינן נבחרות באקראי כמו במחקר סטטיסטי, והן אינן נחשבות מדגם מייצג. המדגם האיכותני הוא "מדגם מכוון" ולא-אקראי והוא מורכב מאינפורמנטיות המייצגות באופן הטוב ביותר את האוכלוסייה שממנה נבחרו (שקדי, 2003). אחד הקריטריונים העיקריים לבחירתן הוא היכולת שלהן למסור מידע (דיין, 2000; שקדי, 2003).

חמש הגננות שהשתתפו במחקר נבחרו על סמך המלצת המפקחת שלהן ועל סמך היכרותי עמן. הן חברות לעבודה, ואנו נפגשות במפגשי פיקוח ובהשתלמויות. הקשרים שלי איתן הן קשרי עבודה. השיקול העיקרי שהנחה את הבחירה, היה דווקא הדמיון בינן לביני.

חשוב היה לי שהן תהיינה בנות גילי, כך שתקופת הילדות שלהן תהיה באותה מסגרת זמן כמו ילדותי שלי שהתרחשה בין שנות ה-60 לשנות ה-70, שהניסיון שלהם בגן יהיה דומה לשלי (לא גננות חדשות, ולא גננות ותיקות מדי), ושהן תעבודנה, כמוני, בגן עירוני חילוני, שבו לומדים ילדים בני 4–6.

חמש הגננות שנבחרו למחקר עובדות במערכת החינוך הממלכתית. הן חילוניות, בסביבות גיל 40, בעלות כ-15 שנות ותק בעבודתן בגן. כל הגננות ילידות הארץ. שתיים מהן נולדו והתחנכו בעיר; שלוש נולדו והתחנכו בקיבוץ (שתיים מהן אף באותו הקיבוץ). בדיעבד, אפיון זה הוסיף עניין למחקר ואפשר לראות גם את השפעת החינוך הקיבוצי על הגננות.

- אורית² – גדלה בקיבוץ, מחנכת בגן חובה בחטיבה צעירה;
- חיה – גדלה בקיבוץ, מחנכת בגן חובה;
- סמדר – גדלה בקיבוץ, מחנכת בגן חובה;
- ענת – גדלה בעיר, מחנכת בגן טרום-חובה;
- רויטל – גדלה בעיר, מחנכת בגן חובה.

2. שמות הגננות הנזכרים במאמר זה הם שמות בדויים.

כלים לאיסוף נתונים

הנתונים נאספו בשלושה שלבים:

1. **ראיון פתוח עם כל גננת בנפרד:** יצרתי קשר טלפוני עם כל גננת וקבענו מועד שבו יערך הראיון. הראיון הוקלט בידיעתה של כל גננת וברשותה. לכל גננת הוסבר על שיטת הראיון לפני תחילת הראיון. הראיון היה ראיון פתוח שבו שאלת הפתיחה הייתה זהה לכולן. שאלת הפתיחה הייתה: "מהי תפיסתך לגבי חגיגת יום העצמאות בגן?" אני לא כיוונתי את הראיון. כל גננת הובילה את הראיון לכל כיוון שנראה לה טבעי וקשור לעניין. במהלך הראיון שאלתי רק שאלות הבהרה לדברים שנאמרו כדי להרחיב דברים שנאמרו או כדי להסבירם בפירוט רב יותר. כל ראיון ארך בין שעה לשעה וחצי.
2. **תצפית בגן באחד המפגשים העוסקים ביום העצמאות:** בתאום עם הגננת ערכתי תצפית בכל גן בעת אחד המפגשים שעסקו ביום העצמאות. המפגשים הוקלטו. התצפיות התמקדו גם במה שנאמר במפגש בידי הגננת והילדים וגם בביטוי הוויזואלי שהיה לנושא יום העצמאות בגן (עבודות יצירה, עיצוב לוח נושא, קישוטים). התצפיות נמשכו 30 – 45 דקות.
3. **ראיון שני עם כל גננת בנפרד:** לאחר התצפית נפגשתי שנית עם כל גננת, במקום ובזמן שהתאימו לה. הראיון הנוסף נערך לאחר שהגננות קבלו תמליל של הראיון הראשון ויכלו לקרוא את מה שהן אמרו, וכן תמליל של המפגש שבו צפיתי. בראיון זה, ביקשתי מן הגננות להסביר את המפגש שצפיתי בו, וגם להעיר הערות או לבאר דברים שעלו מן הראיון הראשון. הראיונות הנוספים ארכו 45 – 75 דקות (כל אחד מהם). כל הראיונות והתצפיות תומללו והוקלדו למחשב.

תקופת הראיונות

חשוב לי לציין שהראיונות נערכו בירושלים בחודשים מרץ-אפריל בשנת 2004, בתקופה שבה התרחשו כמה וכמה פיגועי התאבדות באוטובוסים בירושלים.

ניתוח הנתונים

ניתוח הנתונים הוא בעצם תהליך סידור המידע שנאסף והבנייתו לצורך פרשנותו והבנת משמעויותיו. על כן, סידור הטקסט ומיונו לפי קטגוריות בתהליך של הפשטה הוא מהות הניתוח האיכותני. הניתוח נערך בשלבים, וכל שלב מבוסס על השלב שקדם לו.

הממצאים

ניתוח הראיונות של הגננות אפשר לקבץ את המידע הרב לקטגוריות הראשיות האלה: יום העצמאות בגן; שני קולות (סיפורי ילדות והתייחסות לעבר, התייחסות למדינה, התייחסות לעתיד); מי אני בגן (הגננת, הילדים, הקשרים ביניהם והאוריינטציה של העבודה).

1. יום העצמאות בגן

כל הגננות תארו את יום העצמאות כ"חג קשה" מבחינת הצגתו בגן, וכך אפיינו את הקושי:

- החגים האחרים הם יותר "פשוטים". הרבה יותר קל ללמד חגים אחרים;
- יום העצמאות הוא חג "קצר": אין הרבה זמן להציג אותו בגן כי הוא חל כשבועיים אחרי חופשת פסח וסמוך ליום הזיכרון לחללי צה"ל.
- יום העצמאות הוא חג צעיר ללא מסורת. אין לו מנהגים מסורתיים וסמלים מוחשיים, דבר המקשה את הצגתו ואת המחשתו לילדים קטנים;
- יום העצמאות הוא בעל תכנים מורכבים ומופשטים (עצמאות, מדינה);
- יום העצמאות הוא חג מורכב מבחינה ערכית, מכיוון שהוא מערב ערכים כמו מסירות, פטריוטיות, אהבת המולדת, הקרבה – ערכים שקשה לילד בגיל הרך להבין את מהותם ואת משמעותם;
- הגננות מדווחות על היעדר תכנית לימודים רשמית מטעם משרד החינוך בנוגע ליום העצמאות בגני הילדים.

חשוב לציין שמתוך התיאורים של הגננות עולה שכולן מציגות בגן פחות או יותר את אותם התכנים: הסיפור ההיסטורי של החג (הכולל את

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ופרטים על העליות השונות ועל מלחמות ישראל), מושג המדינה וסמלי המדינה (הדגל, סמל המנורה, ההמנון). סביר להניח שהיעדר מדיניות ברורה מצד משרד החינוך לגבי הצגת הסיפור ההיסטורי של החג, הוא אחד הגורמים לתחושת הקושי. הגננות הציגו בראיונות דרכים שונות שבהן הן משתמשות כדי לנסות ולהמחיש את המושג "יום העצמאות": שלוש מהן תיארו את ההקבלה שהן עושות בין יום העצמאות ליום הולדת. המושג של יום הולדת מוכר לילדים ועונה, במידה מסוימת, על הצורך בהמחשת משמעות החג. כמה גננות ניסו להסביר את המושג "עצמאות" בכך שכל ילד יתאר במה הוא עצמאי בבית. אולם בראייה מעמיקה יותר אפשר לראות שלמרות הדמיון בתכנים, החג מוצג באופן שונה לחלוטין בכל גן.

הגן של סמדר

סמדר מתארת מצב של התלבטות שבו היא נמצאת לגבי יום העצמאות, מצב שנוצר, לדבריה, בעקבות מחסור בתכנית לימודים מסודרת בנושא זה. היא מצפה מן הממסד החינוכי שיבטא עמדה ברורה לגבי יום העצמאות בגן. בעיניה, המדינה היא זו שצריכה להתוות את הדרך ולספק את המצע האידאולוגי שעליו מחנכים את הילדים ומפתחים את זהותם הלאומית. ההיעדר הזה גורם לה להתלבט מדי שנה מחדש כיצד להציג את החג בפני הילדים.

בהצגתה את נושא יום העצמאות סמדר מתארת את ניסיונותיה להסביר לילדים את המושגים המופשטים ואת ההתלבטויות שלה בהקשר זה:

...ויום העצמאות הוא מושג, אני מרגישה שכאילו גם במערכת החינוך, למרות שכתבו תכניות לימודים, אין כל כך נקודה שממנה אתה מתחיל. איפה אתה רוצה, אתה רוצה להתחיל את הנקודה, ב-48, שקמה המדינה, או לקשר את זה ליום השואה, שהיה שבוע לפני זה, אולי אפשר להתחיל בנושא של 100 שנה לציונות. איך באמת אתה בונה את כל זה ועל מה אתה שם את הדגש? זאת אומרת, על העניין של הציונות, או על העניין של דברים אחרים שמדברים עליהם עכשיו. כי גם אני חושבת שההדגשים השתנו מאוד. כל דבר משתנה במשך השנים, אבל אם, נגיד, לא יודעת, אם אני באה מקיבוץ והנושא של הציונות וההגשמה, והיום זה לא כל כך, פחות מדברים על זה ויש

דברים אחרים, ובאמת הרבה פעמים אני שואלת את עצמי מאיפה להתחיל ואיך להסביר את זה לילדים. עכשיו, בשביל הילדים, 48 ופרעה זה בערך אותו דבר. זה לא משנה להם.

מן ההתלבטות אפשר להבין שסמדר נותנת חשיבות רבה לתוכן הקוגניטיבי של יום העצמאות ולתוכן המושגים המופשטים של החג. היא מתלבטת רבות כיצד יש להמחיש את המושגים המופשטים "מדינה", "ממסד" ו"שלטון" לילדים קטנים. במפגש שבו צפיתי, שהיה אחד המפגשים הראשונים שבהם הוצג הנושא, היא ניסתה להסביר לילדים את המושגים "עצמאות" ו"אחריות" באמצעות שאלה ששאלה כל ילד: "במה אתה עצמאי?". כך סמדר מסבירה:

במעבר חצייה, נכון מאוד. אני גם אחראי על מה שאני עושה. אני לא יכול להגיד אחר כך שמישהו אחר אשם. אם אני אחראי לסדר את הקוביות, אם אני עצמאי ואני יודע לבד לסדר את הקוביות, אבל אני אגיד שאני לא עשיתי את זה כי מישהו הפריע לי, כי כל מיני דברים, אני צריך גם לקחת אחריות על הדברים. אני אחראי. להיות עצמאי, זה לא רק לדעת איך לעשות. עצמאות זה לא רק לעשות דברים לבד, אלא גם לקחת אחריות על מה שעשיתי. כי אם אני עצמאי ואני יודע לסדר את הקוביות אבל לא סידרתי אותם כמו שצריך אלא עשיתי בלגן, ואני אגיד לך שצריך לסדר, אתה גם צריך לקחת אחריות על מה שעשית, כי המעשים, לא מישהו אחר עושה אותם, אלא אני עושה אותם, ואני אחראי על הדברים האלה. עכשיו כל אחד לבד לבד יחשוב רגע מה הוא חושב שהוא כבר עצמאי והוא אחראי לעשות. אנחנו נעבור אחד אחד וכל אחד יגיד במה הוא עצמאי.

אפשר לומר שסמדר תופסת את תפקידה כאן כמתווכת בין הילדים לעולם, ושעליה מוטלת משימת התרגום וההסבר שלו לילדים.

הגן של אורית

אורית סיפרה באריכות בראיונות על חגיגות יום העצמאות שנחגגו בילדותה בקיבוץ. אולם בעבודתה בגן יום העצמאות נתפס כתוכן. לא היה אזכור לחגיגת יום העצמאות בגן או לפעילויות חווייתיות יותר (שירים, ריקודים, הצגות וכיוצא באלה). התוכן של יום העצמאות נחלק לתחומי דעת: היסטוריה, גיאוגרפיה ואזרחות, והם נלמדים גם בצורה חווייתית

באמצעות סיפורים מן הילדות של אורית (חוויות ילדות מן הקיבוץ וממלחמות ששת הימים ויום הכיפורים) וגם בצורה מוחשית, באמצעות הצגת מפות והכנת תעודות זהות בגן, כראוי ללמידה בגיל הזה.

אורית שמה דגש חזק גם על הצד הערכי של יום העצמאות והוא מקבל מקום נרחב בגן. נראה שצד זה מושפע מן החינוך שספגה בילדותה בקיבוץ. החינוך הקיבוצי מונח כמצע שממנו שואבת אורית את מטרותיה החינוכיות ואת ערכיה, ואפשר לראות בדבריה את הפער בין האופן שבו היא חונכה לדרך החינוכית המקובלת כיום:

אני חושבת שיש קשר, כי אם מדינה שהיא לא־עצמאית והיא נתמכת אז היא לא יכולה להיות עצמאית, זאת אומרת, אין לה זכות קיום. ואנחנו מעלים, זה הנדבך הראשוני שילד יכול להבין בגיל הזה. ואחר כך אתה מעלה את העצמאות של מדינה, שהיא כמובן הרבה יותר גדולה מאשר עצמאות של האדם האחד בתוך המדינה. עכשיו גם העצמאות של אדם בתוך המדינה, יש לו מחוייבות למדינה בעצמאות שלו. וגם את זה לאט לאט הם צריכים לדעת. ובשביל זה הראיתי תעודת זהות. מה זה אני עצמאי, אבל יש לי זכויות במדינה ויש לי חובות, ובאותה שנה גם דיברנו על זכויות וחובות לפני כן. ואז יש לי חובות כאזרח המדינה ויש לי זכויות. ומה הן.

בדבריה של אורית, אפשר לחוש את הגעגועים לדרך החיים הקיבוצית ובניסיונותיה לשחזר אותה בגן. באופן מפתיע אולי, אין ניסיון מצדה לשחזר או להציג בפני הילדים את חגיגות העצמאות כפי שהיא חוותה אותם בילדותה בקיבוץ. ישנה בכל זאת הבחנה ברורה בין הקהילה הקיבוצית מן העבר לבין הגן העירוני בהווה. ישנה איזה התרפקות נוסטלגית על העבר, אבל הקו המקשר בין שני העולמות הוא, כאמור, הניסיון לחנך את הילדים לערכים שהיא גדלה עליהם והתחנכה לאורם, כשיום העצמאות משמש הזדמנות לשחזר את הערכים של נתינה, מסירות וקשר לארץ ולנסות להחדירם לילדים. הדבר מומחש בדבריה אל הילדים במפגש שבו שאלה אותם במה הם עצמאיים:

אורית: כן, במה את עצמאית?

ילדה: לשבת במרפסת ולראות זיקוקים.

אורית: זה, היא מדברת על יום העצמאות, נכון. אבל זה, את דיברת על מה זה יום העצמאות. נזכרת פתאום. ואז דיברנו במה את

עצמאית. במה את עצמאית? מחשב וטלוויזיה, זה שאתם לא עושים הרבה. אתם מסתכלים. אני רוצה לראות מה אתם עושים לבד, שפעם היה לכם קשה. כשהייתם קטנים, למשל, היה לכם קשה לנעול נעליים ואורית אומרת לכם אחרי שאתם חולצים: "אין לכם ברירה. אני רוצה שתהיו עצמאיים בזה. תנעלו נעליים. כי אם אני אצטרך להנעיל ל-30 ילדים נעליים, אני לא אגמור כל היום!" ותראו שאתם מצליחים כשאני אומרת לכם, ואז אתם עצמאיים בלנעול נעליים. אז במה אתם עצמאיים? אני רוצה להמשיך.

הגן של ענת

בעבודתה בנושא יום העצמאות ענת מתמקדת בעיקר בתכנים החיוביים של יום זה. בעצם נראה שבמובן מסוים, המטרה של ענת היא לצאת ידי חובה. היא אף אומרת שהיא אינה עוסקת הרבה ביום העצמאות כי "אין הרבה ימים." הקושי העיקרי של ענת הוא עם התכנים הקשים של המלחמות ועם הטעויות שנעשו, לדבריה, בהיסטוריה הקצרה ורוויית הדמים של המדינה. קשה לה לדבר על המדינה, קשה לה להיכנס לסיפור ההיסטורי גם בגלל האכזבה האישית שלה ובעיקר בגלל צל העבר, או ליתר דיוק צל ההווה המעיב על התחושות ועל הערכים שהיא גדלה עליהם ושהיא כל כך הייתה רוצה להעביר לילדים. לה עצמה יש זיכרונות טובים מחגיגות יום העצמאות ומן האווירה ששררה בארץ בילדותה:

כשהייתי קטנה, ביום העצמאות הייתה תחושה של ביחד ושל שמחה ושל גאווה. הגאווה הייתה מאוד גדולה. כאילו, באמת. ללכת, לחגוג עם כולם, להיות עם כולם. גם ההורים שלנו, זאת אומרת ביחד, היינו יוצאים, כשהייתי ממש קטנה אז היינו יוצאים לבמות ביחד. זה היה ברור... זה לא היה קצף וזה. זה היה חגיגות עם ריקודים ושירים, לאו דווקא של זמר מפורסם, אלא כולם בעיר חגגו, כי היו שמחים וגאים.

לכן, ענת מחפשת פתרונות שיאפשרו לה בכל זאת להעביר את יום העצמאות בגן בצורה חיובית. היא מעבירה לילדים תכנים וידע ניטרליים או חיוביים מבחינתה, תכנים הקשורים לסמל המדינה, להכרזת העצמאות, לסיפור בניית הארץ, כל זאת מבלי להיכנס למקומות

הקשים. והיא מחנכת אותם גם לאהבת הארץ דרך המקומות והאתרים היפים שהם מכירים:

...בעיסוק בסמלים, בעיסוק בדברים שמאוד מוכרים להם, איפה ביקרתי, מקומות שאני אוהב, דברים כאלה שזה, לאו דווקא, זה רק מחזק אולי קצת את הקשר עם הארץ, עם ה... להבין שזאת הארץ ובה אני מטייל ובה אני חי. אבל זה לא, ואני לא רוצה לספר להם את כל סיפורי המלחמות והגבורות. על כמה מלחמות אני אספר להם? נאמר, אני אבחר את מלחמת העצמאות כי זאת המלחמה שבה התחלנו את המדינה. אז מה אני אספר להם על המלחמה הזו? שזה המלחמה שבה קיבלנו את המדינה. וזאת מלחמה, אז בואו נדבר על זה יותר, אין כאן, יש כאן סיפורי גבורה וככה ויש המון המון [שתיקה] התחבטויות והתלבטויות וזה, גם מרחק הזמן הוא כזה קצר, זה לא כמו שאני אספר על חנוכה, שגם שם נעשתה מלחמה עם המון שטויות, אבל יש במה להיאחז. זה היה לפני כל כך הרבה שנים, ואפשר לספר הרבה על המקדש, איך הוא היה בנוי ולעטוף את זה בעטיפה יותר נוחה לילדים. מבחינתי... אני אוהבת להגיע למקום הרגוע, כנראה. ואין אותו כאן. אז... [שתיקה].

ענת רואה את עצמה כמגנה על הילדים מפני הצד השלילי והקשה של העולם. בגלל גילם הצעיר, היא רוצה להציג להם דברים חיוביים ומרגיעים ולהגן עליהם מפני חוויות לא-נעימות ומפחידות.

הגן של חיה

חיה קושרת את יום העצמאות לכל נושא שהיא מציגה בגן והיא הופכת אותו לרלוונטי לחיים היום-יומיים של הילדים. את השכול האנונימי והכללי של יום הזיכרון היא הופכת לפרטי ולמוחשי בכך שהיא מביאה לגן ילדה ששכלה את אביה באחד הפיגועים, וכך היא הופכת גם את יום העצמאות על תכניו וערכיו לחלק מעולם הילדים. לגביה הקשר למדינה וליהדות הוא משמעותי וחשוב ובעיסוקה בקשר זה היא ממחישה אותו לילדים ללא-הרף. היא מחברת אותו לסיפורי התורה ולסיפורים ההיסטוריים של החגים האחרים, והחיבורים הללו יוצרים רצף המקל על הילדים והקושר, שוב, את תוכני יום העצמאות להווה, לחלק מחיי הגן:

ומהסמל אנחנו בעצם יוצאים. מהסמל אנחנו חוזרים גם אחורה, וזכרים במנורה שסיפרנו עליה, בבית המקדש, בחג החנוכה. זה קושר אותנו... ומספרים על התקופה שלא היו יהודים בארץ ישראל אבל הם היו בגולה, ותמיד אמרו: "בשנה הבאה בירושלים הבנויה", ותמיד... ובבתי כנסת אפשר לזהות, בתי כנסת בחו"ל, גם לפי סמלי מנורה שמוטבעים או חקוקים בכל מיני מקומות. ואחר כך הייתה המלחמה, מלחמת העצמאות, כי באו יהודים לארץ והיו צריכים להילחם... ועדיין אנחנו נלחמים בעצם על להיות כאן, למרות שאנחנו כאן. אבל אנחנו תמיד שואפים אל הסמל ואל הדגל שהם אנחנו בעצם, מה שיש לנו כאן, אבל הוא עדיין לא ממש שלנו. יש עוד עבודה, אבל... יש עוד מה לעשות כדי שממש נוכל להרגיש פה טוב, אבל... זה כל הזמן המנורה תלווה אותנו, פעם היא ביצירת אמנות, ופעם זה המנורה של בית המקדש, ופעם... אבל זה כל הזמן... זה הסמל של מדינת ישראל, וביום העצמאות אנחנו עוסקים בסמלים, בדגל ובמנורה, בעיקר.

לגבי חיה, יום העצמאות אינו מנותק מהווי הגן, אלא הוא השלם שהיא פורטת את חלקיו במהלך כל השנה, בהזדמנויות שונות ומנקודות ראייה שונות, כשהמטרה העיקרית שלה היא לחבר את הילדים לארץ, לשורשיהם היהודיים (לאו דווקא מן האספקט הדתי), ולתת להם את התחושה שזו הארץ שלהם. במפגש שערכה חיה עם ילדים אפשר לראות את המקום האקטיבי שהיא נותנת להם כהדגמה לשיתופם בעשייה. במפגש, הציגה חיה לילדים פוסטר של הפסל "י"ח המעלות" שפיסל יעקב אגם המוצג במוזאון ישראל. הם היו צריכים לנסות לגלות מה מוצג בפוסטר ומה הקשר שלו ליום העצמאות:

חיה: "אנחנו היום מתחילים ללמוד על יום העצמאות וכיוון שאתם הילדים החכמים שלי והבוגרים שלי שיודעים כל כך הרבה דברים, אני בחרתי להתחיל את יום העצמאות עם משהו שהוא קצת יותר קשה, כי אני יודעת שאתם יכולים. אני עכשו אסובב את התמונה שחלק כבר ראייתם, כי היא עפה מהחלון בגלל הרוח, וכמו שאנחנו עושים בכל תמונה שאנחנו רואים, קודם כל לראות, כמובן באצבע, מה רואים שם, ואחר כך המשימה היותר חשובה: איך מה שאנחנו רואים על הלוח, איך התמונה שאנחנו הולכים לראות, קשורה ללוח

שלנו של יום העצמאות שגם אותו לא גמרנו היום להכין בגלל יום ההולדת, ורק התחלנו. אז אני מסובבת את התמונה. אנחנו נסתכל על מה שיש כאן וכבר אני נותנת לכם רמז, זה קשור ליום העצמאות.

[מסובבת את הלוח]

הילדים: פסל, מנורה, חנוכייה

חיה: איפה אתה רואה מנורה? בוא תראה לנו.

הגן של רויטל

יום העצמאות אצל רויטל הוא הזדמנות מצוינת בעבורה ליישם את הדמוקרטיה שהיא מדברת עליה עם הילדים. הדמוקרטיה באה לידי ביטוי בגן גם כתוכן אך גם באופן שבו ההחלטות מתקבלות ובדרך שבה הדברים נעשים:

...אז הדבר שהיה מומחש בצורה הכי חזקה היה שילד אחד אמר שלמדינה יש דגל, וזה הייתה יציאה נהדרת להמשך הדרך, כי אז במפגש אחרי זה חילקנו דגלים לילדים, קטנים כאלה, ואז הם השתמשו בזה גם ליצירה וגם בקוביות. הילדים קיבלו את זה ממש באופן חופשי. ושילבו את זה במשחק שלהם ומזה נוצרה המון פעילות יצירתית בגן. שהתחלנו לצייר דגל. אני חשבתי מראש, לפני כן שאנחנו אולי נצייר דגלים, ובהתחלה בכלל חשבתי ללכת איתם לכיוון של לצייר את הדגלים של כל מיני מדינות בעולם, או להמציא את הדגל שלנו, או דגל של הגן. וזה לא הלך לכיוון הזה בכלל...

אפשר לראות כאן את צורת עבודתה של רויטל: ברור שהיא התכוונה לדבר על הדגל, אבל היא עשתה זאת רק לאחר שילד אחד הזכיר את הנושא. בדרך זו היא בעצם מאפשרת לילדים להוביל את הנושא. ילד אחד הזכיר את נושא הדגל, ורויטל המשיכה וחילקה דגלים לכל הילדים בגן. משם היא כבר חשבה להמשיך בנושא הדגל לפי התכנית שלה, אבל:

...יותר הגענו לכיוון של בכלל לצייר דגל. יש פה הרבה ילדים שבכלל לא ידעו לצייר את הדגל שלנו. זה שני משולשים בעצם הפוכים ואז עבדנו יום או יומיים בכלל איך מציירים משולשים שבעצם זה משהו נלווה, נלווה לדגל. ופה היה גורם מזמן לעניין. אז ציירנו את דגל ישראל.

רויטל מציגה ערכים נוספים בהקשר של יום העצמאות וגם בעבודה השוטפת בגן, כמו פציפיזם והומניזם. גם היא, כמו ענת, תשתדל לא לדבר על מלחמות ישראל בגלל הקושי המוסרי שלה להתמודד עם מסרים של אלימות והרג.

רויטל מתארת הרבה עשייה בגן, ולא רק שיחות. למשל, הסלידה מאלימות יבוטא בשיחות, אבל גם בצורה שבה פותרים קונפליקטים. גם התיאורים של יום העצמאות בגן כוללים כאן הרבה יותר תיאורים של פעילויות של הילדים (ציירו דגלים, הכינו את החצר לחגיגה, חגגו את יום העצמאות) ולא רק של שיחות ותכנים.

2. שני קולות

עד כאן ראינו כיצד כל גננת מציינת את יום העצמאות בגן שלה. למרות שכל הגננות גדלו בארץ פחות או יותר באותן שנים, וכולן עובדות באותו המגזר, באותה העיר וכמעט באותן השכונות, לכל אחת, אפילו לאלו שגדלו באותו קיבוץ, יש תפיסה שונה לחלוטין באשר לאופי יום העצמאות, לאופן ציונו בגן, להדגשים שלו, ובכלל לתפקיד הגננת בגן (כפי שנראה להלן).

למרות ההבדלים הרבים בין הגננות, מצאתי גם קווי דמיון ביניהן. קווי הדמיון הללו אפשרו לי לחלק את חמש הגננות לשתי קבוצות די מובחנות שיש להן אפיונים שונים. האפיונים המשותפים היו אחידים במידה מספקת כדי שאוכל להתייחס אל גננות אלה כאל "קול" די אחיד ומאופיין. אזכיר שוב שמפאת מסגרת המחקר המצומצמת המתמקדת בהצגת נושא יום העצמאות בלבד, אין אני מדברת על "טיפוסים" שונים של גננות, אלא על "קולות" בלבד. חשוב לי לציין גם שהחלוקה לקבוצות הללו אינה מוחלטת, ושהאפיונים של כל קבוצה אינם חד-משמעיים. גם בתוך החלוקה הזו, כל גננת שומרת על אופייה הייחודי, על גישתה ועל צורת עבודתה. אציג כאן את אפיוני שני הקולות הללו.

א. התייחסות הגננת לעבר ולתקופת ילדותה

קווי הדמיון החלו לבצבץ ברגע שבדקתי כיצד הגננות דיברו על העבר בכלל ועל ילדותן בפרט. היו גננות שהרחיבו את הדיבור על חוויות הילדות שלהן והיו כאלה שלא עשו כן. היו גננות שדיברו בלהט על החינוך שהן קיבלו ואלה שהזכירו את זה בכמה מילים, כבדרך אגב.

עם זאת, אפשר היה להבחין בבירור בשני קולות ביחס לילדות ולאירועי העבר: הקול האחד, הנוסטלגי, המיוצג בידי אורית, ענת וסמדר (להלן – "הקול הראשון"), והקול האחר, הענייני יותר והלא-נוסטלגי (להלן – "הקול השני"), הקול של חיה ורויטל שכמעט אינן מזכירות אירועים מילדותן.

תיאורי הילדות התייחסו גם ליום העצמאות וסבו בעיקר סביב אירועים שהתרחשו במדינה וערכים הקשורים אליה. למשל, ענת דיברה על השוני בין יום העצמאות של ילדותה לזה של היום:

יש גם שינוי בתפיסה. אם פעם היה יום העצמאות חג לאומי במלוא מובן המילה. כשאנחנו היינו קטנים, אז כולם היו יוצאים לרחוב; את כולם היית רואה ברחוב. כולם היו חוגגים, כולם היו תולים דגלים בבית, במכוניות וממש, בכזה: "הנה, אני כאן, ישראלי". היום זה איננו. היום אנשים אפילו לפעמים מתביישים בסמלים. הם לא תולים דגלים והם לא חוגגים, ולא נעים לחגוג.

הזיכרונות נוגעים גם בחינוך ובערכים, והפריזמה של העבר מאירה באור שלילי את מה שקורה היום. למשל, ערכים כמו פטריוטיות ומסירות למדינה מוגדרים בפי סמדר כ"ערכים של פעם":

אני, גדלתי פה בארץ, ובשבילי זה כבר להסתכל על זה בציניות. כאילו זה כבר ערכים של פעם. לא שאני לא מאמינה בהם, אבל אנחנו כבר נהיינו ציניים לדברים האלה.

אזכור אירועי הילדות אצל סמדר, אורית וענת אינו נטול הקשר או מטרה, ואפשר לראות בבירור שיש לעבר תפקיד משמעותי בעבורן: הסיפורים מן העבר תמיד מובאים בהשוואה למצב בהווה. העבר משמש משקפיים שדרכם הן בוחנות את ההווה. יש תחושה שהעבר מובא בתור אסמכתה ובתור הוכחה לכך שהמציאות בהווה קשה ואינה עומדת בציפיות. ההווה נבחן דרך העבר, ואך ורק לשם כך מובאים זיכרונות הילדות של הגננות הללו. הנימה היא נוסטלגית מאוד. הגננות מייחסות לעבר מעין הילה של ערכיות, וטוב שלא בטוח שהיה קיים באמת במציאות האובייקטיבית. אין לכך משמעות בהקשר זה. העובדה המעניינת היא החוויה הפנימית של הגננות לגבי העבר והשימוש שהן עושות בה לא רק כדי לשפוט את ההווה אלא גם כדי לגבש ולהצדיק דרך

התייחסות והתנהגות ביחס להווה זה. לעומתן, רויטל וחיה, נציגות "הקול השני", כמעט אינן מדברות בראיונות על ילדותן או על העבר.

אפשר לראות שישנו הבדל מהותי בתפיסת הילדות והעבר בין שתי קבוצות הגננות, בין אלה המתרפקות על העבר ונותנות לו מעמד של אבן בוחן למה שקורה בהווה, לבין אלה שהתייחסותן אליו היא הרבה פחות משמעותית. השוני הזה בין הגננות אינו נשאר רק ביחס לעבר, אלא בא לידי ביטוי גם בתחומים אחרים. הוא בעצם משקף לנו שתי תפיסות עולם שונות, האחת עם מבט אל העבר והאחרת עם המבט אל העתיד. אנו נבחן את השתקפות שתי התפיסות הללו בנושאים שונים שעלו בראיונות, כמו למשל ההתייחסות למדינה וההתייחסות לדור הצעיר.

ב. התייחסות למציאות במדינה

העיסוק בנושא יום העצמאות הוביל גם להתייחסות כללית יותר למתרחש כיום במדינה. צריך לזכור שהראיונות נערכו בחודשים מרס ואפריל בשנת 2004, תקופה שהייתה רווית פיגועי התאבדות באוטובוסים בירושלים ובמקומות אחרים, וכן בתגובות צבאיות של צה"ל בשטחים. הנושא העסיק את כלל האוכלוסייה, והחרדה הקיומית הייתה בשיאה. קשה היה שלא התייחס למצב במדינה בזמנים אלה.

כל הגננות מביעות חוסר שביעות רצון מן המצב במדינה: הביטחון, האווירה, הפוליטיקה – הכול נראה רע. כל הגננות מדברות על הווה מעורפל ומפחיד:

חיה: אנחנו קצת בחושך עכשיו.

אורית: גם היום המציאות הישראלית מכאיבה לי וקשה לי.

סמדר: אנחנו חיים פה עכשיו בצורה מטורפת.

ענת: נכון, אנחנו כאן. נכון, אנחנו מתפקדים, חיים נורמלי so called. לא הגענו למקום בטוח, לא הגענו למקום שלם, לא הגענו ל... לא יודעת אם איזושהי מדינה הגיעה, אבל בפרופורציה של 2000 שנה, זה בכל זאת אחרת.

רויטל: ויש המון נקודות שאני הייתי רוצה לשנות במדינה.

הגננות שלמרות המצב העגום משמיעות קול אופטימי יותר, הן נציגות "הקול השני", חיה ורויטל. הן היחידות הרואות גם קרניים של אור:

חיה: אני גם עכשיו חושבת שלמרות הקושי יש דברים נפלאים שקורים בין אנשים. הרבה אנחנו לא יודעים, אבל מתרחשים המון המון דברים קטנים, גם בקטן בין אנשים שפונים לעזור לאנשים אחרים שקשה להם, הבת שלי הופיעה בתאטרון לפני שבועיים, כי היא רוקדת, והייתה שם קבוצה של ילדי תסמונת דאון שמישהו עובד איתם והם רוקדים, אני בכיתי מהתרגשות! וזה, זה, דברים כאלה בעיניי הם קרן אור ואני חושבת שיש המון המון קרניים שאנחנו לא רואים אותן, אבל מי שמאמין שהן קיימות כן יכול לראות.

רויטל משתמשת במילים חיוביות ובהרבה חום כדי לתאר את המקום שבו היא חיה:

אבל בכל זאת זה המדינה שלי וזאת מדינת אבותינו ועם כל המלחמות ועם הטוב והרע שעברנו, ושאנחנו עוד נעבור, זה בכל זאת המקום שלנו.

חיה ורויטל הן היחידות מקרב הגננות שמבטאות גם התייחסות חיובית למדינה, ומגדירות אותה "בית":

רויטל: וכשלבן אדם יש מקום אז הוא מרגיש בטוח, הוא מרגיש שיש מסגרת, הוא מרגיש שיש מקום לצאת ממנו ולחזור אליו. מדינה זה בית.

חיה: עכשיו, להגיד מה זה מדינה, זה כמו בעצם בית גדול לאנשים שגרים כאן, כי אנחנו בעצם משפחה אחת, והמדינה היא כאילו הבית שלנו.

בעבור חיה ורויטל המדינה היא בית. הדימוי הוא חזק ומיד נותן תחושה של סוג אחר של קשר למדינה, מעבר למחוייבות ולמסירות. ראשית, הדימוי הזה מגלם בתוכו צד אנושי וחם. שנית, דימוי המדינה כ"בית" רומז על קשר הדדי – הבית דורש נתינה מן הגרים בו: מסירות, מחוייבות, השקעה, אך הוא גם נותן: חסות, כוח, מקום, הגנה. ברור שהתייחסות למדינה כאל "בית" הופך את הקשר אליה למשהו אחר, הרבה יותר עמוק ומשמעותי.

בל נטעה: גם הגננות האחרות מצהירות על קשר חזק לארץ, ועל כך שהן אוהבות את המקום שבו הן חיות, וגם הן אינן רואות את עצמן בשום מקום אחר. הדיון אינו על עצם קיומו של הקשר, אלא על סוג הקשר.

רויטל וחיה מציגות סוג אחר של קשר למדינה וסוג אחר של התייחסות אליה.

ג. הדור הצעיר והעתיד

סמדר, אורית וענת, נציגות "הקול הראשון", אינן מביעות אופטימיות לגבי הדור הצעיר ועתיד המדינה. דוגמה לאופי הדברים אפשר לראות אצל ענת:

יכול להיות שאנחנו מגדלים דור אפתי. זה יכול להיות. אנחנו רואים את הדור הזה, לא הקטנים, שהם... כי לא אכפת להם. לא באמת אכפת להם מהארץ לא באמת אכפת להם, אני חושבת, בגדול, לפי הסקרים שקוראים. למרות שנאמר בצבא אומרים שאחוזי המתנדבים לא קטנים. אבל זה אלה שמגיעים לצבא. יש הרבה שלא מגיעים. לאו דווקא חרדים, אלא אחרים שלא מגיעים. ואז אולי אם הם היו מגיעים אז אחוזי ההתנדבות לזה, הם לא נחשבים בסקר. בקיצור, זה מה שאני אומרת. יכול להיות שפחות אכפת להם. הם אדישים, אז הן אפילו פחות ביקורתיים.

אנחנו כבר לא מחנכים לערכים הללו, אומרת סמדר, ולתת להם מקום שבוע בשנה זה לא מספיק. איזה מין עתיד ייבנה על אותם ילדים שאינם מתחנכים לפי "הערכים של פעם", אלא חווים בצורה עמומה את הציניות של המבוגרים.

לעומתן, התייחסותן של חיה ורויטל לעתיד היא אחרת. שתיהן מצהירות על עצמן כעל טיפוסים אופטימיים, והגדרה זו כבר ממקמת אותן במקום אחר מבחינת התייחסותן לעתיד: "חיה: אני גם טיפוס אופטימי". חיה אפילו טוענת שגננת חייבת להיות אופטימית. האופטימיות בעיניה היא אחת מדרישות התפקיד:

משהו באישיות... שאתה צריך להעביר גם איזה מסר. אני לא יודעת, יכול להיות שאני טועה, אבל את לא באה לגן כמו שאת הולכת למשרד. יש לנו מחויבות להגיד, לדבר גם בשבח הדברים. גם מחויבות להיות יותר אופטימיות.

רויטל: ובכלל אני טיפוס שמסתכל על חצי הכוס המלאה, אז תמיד את יודעת, תלוי איך מסתכלים על כל דבר.

תפיסותיהן לגבי העתיד קשורות קשר הדוק לעבודתן בגן עם הילדים, דור העתיד, והן יוצגו בהמשך.

3. מי אני בגן

הגננות סיפרו בראיונות גם על גן הילדים ועל עבודתן כגננות. הן תיארו את הילדים, את סדר היום, את גישתן החינוכית ואת השיקולים המנחים אותן כגננות.

גם כאן מצאתי קווי דמיון בין סמדר, אורית וענת מצד אחד וחיה ורויטל מן הצד האחר.

א. הגננת בגן

בחלק זה נראה כיצד הגננות מתארות את עצמן, כיצד הן מדברות על עצמן בתור בני אדם ובתור גננות וכיצד הן מגדירות את הקשר בין ה"אני הפרטי" שלהן ל"אני המקצועי" שלהן.

סמדר ואורית, גננות "הקול הראשון", אינן מדברות על עצמן. הן מדברות על מה שחשוב להן, על מה הן עושות בגן וכיוצא באלה, אבל לא על עצמן בתור בני אדם או בתור גננות. לעומתן, חיה, רויטל וגם ענת, במקרה הזה, מספרות על עצמן, ועל האופן שבו אישיותן באה לידי ביטוי בגן.

כמו ענת וכמו חיה, רויטל טוענת שהיא "מביאה את עצמה" לגן. היא לא עושה – או מלמדת – בגן דברים שאינה מאמינה בהם או שאינה שלמה איתם:

אני חושבת שאני כגננת, אני קודם כל אני רויטל. לפני שאני גננת. ולכן אני אעשה דברים בגן ואלמד ואתייחס לנושאים בגן לפי ההוויה שלי ולפי האמונה שלי ולפי איך שאני חושבת שצריך ללמוד, שזה יתאים לי. זה לא קורה דווקא ביום העצמאות. זה קורה בכלל.

גם חיה מדברת על הגן כמקום שאליו היא "מביאה את עצמה":

אני לא אלמד משהו שאני לא מתחברת אליו. כי הדברים באים לי, אני מלמדת מהבטן. זאת אומרת אני עובדת מהבטן. ככה נולדתי, אני לא יכולה [צוחקת].

רויטל וחיה וגם ענת מגדירות את נוכחותן בגן כנוכחות אותנטית לחלוטין. הן לא יכניסו לגן משהו שמנוגד לדעתן או להשקפתן. אז מה

קורה ביום העצמאות? לגישה האותנטית שלהן יש השלכות, והן – אולי בניגוד לענת שאינה מזכירה זאת – מודעות להשלכות הללו: מה קורה אם הן לא מסכימות עם עמדה או תוכן שעליהן ללמד בגן? חיה מגדירה זאת כ"ייצוג" שלה את הממסד:

חיה: אני כן צריכה לייצג, כי אם הייתי דמות לא-מייצגת אז אולי גם הייתי אומרת: "תראו, יום העצמאות הוא בעייתי אז אני מדלגת", או כל מיני דברים. אז יש משהו כן ייצוגי פה, אבל אני לא מוכנה לייצג משהו שאני לא מאמינה בו.

העיסוק בדילמה הזו מראה שרויטל וחיה מודעות למגוון הפרשנויות שיכולות להינתן לנוכחות שלהן בגן. הן יוצאות מחוזקות בעמדתן ובחירות באותנטיות.

ב. הילדים בגן

אפשר ללמוד רבות על הגישה החינוכית של הגננות מן האופן שבו הן מדברות על הילדים. גננות "הקול הראשון" אינן מרבות לתאר את הילדים. ענת וסמדר למשל, אינן מתארות כלל את הילדים שנמצאים איתן בגן וקשה לאפיין את הקבוצה שמולה הן עומדות. האופן שבו הקבוצה מתוארת הוא בדרך כלל על דרך השלילה. סמדר מתארת את הקושי הכללי של ילדים לתפוס את המושגים המופשטים של יום העצמאות:

מה זה מדינה? מדינה זה מושג נורא מופשט, שהוא נורא קשה להבנה לילדים, כי זה לא משהו מוחשי. וגם אנשים שמסמלים את המדינה כמו ראש הממשלה או נשיא או משהו כזה, זה לא מישהו שהם... הם רואים אותו בטלוויזיה, אבל אם הם צריכים להבין מה הוא עושה, זה מאוד קשה להם. ובכלל להבין מדינה, הם מסוגלים להבין את הרחוב שלהם, את הבית שלהם אבל, בשבילם תל אביב ופריז זה בערך אותו דבר.

הקושי הזה מטריד את סמדר ובעצם כל עבודתה מתגבשת סביבו. התיאור על דרך השלילה אופייני גם לאורית. גם היא מתייחסת בדרך כלל לילדים בכלליות:

הם לא מסוגלים כבר ליצור, פעם הייתי נותנת להם בריסטול ריק והם היו יוצרים. עכשיו, אני חייבת להוסיף להם משהו על הבריסטול כדי שיקרה להם שם משהו. הם פשוט, העולם שלנו מתקבע. אין את היצירתיות הזאתי.

ענת מתארת כללית את הילדים, ומתייחסת להיותם נתונים לפחדים ולחרדות:

הם חווים את החששות והפחדים והאובדנים וה... הם חווים את זה. אנחנו יודעים שאפילו אם אנחנו חושבים שלא, זה כן. [שתיקה]. אז פה מבחינתי זה קשה להיכנס ממש לעובי הקורה. כי זה נורא מכביד עליי ואני מניחה שגם עליהם, באיזשהו מקום.

לעומתן, חיה ורויטל מתארות בצורה שונה את הילדים בגן. תיאורי הילדים הם תמיד בהקשר של עבודת הגננת. בדבריה של רויטל, הילדים תופסים מקום חשוב ומשמעותי. היא מדברת עליהם הרבה, מתארת אותם, מביאה דוגמאות ממה שהם אומרים. עד כדי כך שאופייה של קבוצת הילדים היא זו שמכתיבה לרויטל את אופן העבודה שלה בגן:

אני נוהגת להתייחס לילדים מתוך הדברים שהם באמת מבינים או מסוגלים לתפוס, דברים שהם כן מסוגלים לתפוס זה איפה הם היו בטיול למשל בפסח.

מדבריה של חיה, אפשר להבין איזה מקום יש לילדים בגן וכיצד היא רואה אותם:

אבל אני כל כך סומכת על מה שהם יודעים ואני מכירה אותם ואני יודעת שכשאני מובילה אותם אז הם הולכים איתי ומגיעים בסוף לפיתרון.

ג. הקשר עם הילדים

הקשר עם הילדים בא לידי ביטוי באופן שבו הגננת מתארת את האינטראקציות שלה עם הילדים, באופן שבו היא מתארת כיצד היא עושה איתם דברים בגן, פעילויות, מפגשים, שיחות.

סמדר מתארת את עבודתה עם הילדים במונחים של תיווך ושל תרגום:

אני מרגישה שפה הצורך שלי בתיווך הוא מאוד גדול ואני צריכה לשאול כל פעם מחדש את הדברים כדי לחזור לעצמי.

סמדר מתווכת בין הילדים לבין המציאות. היא מסבירה אותה, בעיקר ממחישה אותה והופכת אותה למובנת. אורית מצדה מנסה "לחבר" את הילדים לאירועים, והיא משתמשת בסיפורי הילדות שלה כדי לעשות זאת:

שאני מספרת להם את זה שהייתה מלחמה – בשבילי, מלחמת ששת הימים שכבשו, שנכבשה בעצם ירושלים, איפה אני הייתי בתור ילדה. מה קרה, ואיך חוויתי את זה – תמיד הם המומים. צריך לעבוד דרך החושים ולא דרך הצד הכרונולוגי. זה קרה בשנת זו וזו ואז הם מתחברים אליי, לדברים שלי. פחות באמת לאווירה. אני מספרת להם, הם לא מתחברים, התחברות זה איך שאני הייתי ילדה. מה קרה אז בתקופה הזו. לזה הם מאוד מתחברים.

בעזרת סיפורי הילדות שלה, אורית גם עוזרת לילדים לזכור, אבל גם מחברת אותם למציאות אחרת, שבה, על פי תחושתה, הכול היה שונה וטוב יותר – החיים, החינוך והערכים.

ענת, בחיפוש אחר "המקום הרגוע", מתארת בראיונות כיצד היא מנסה לעקוף את סיפורי המלחמות והאלימות – בחגים בכלל, וביום העצמאות בפרט. חשוב לה להגן על הילדים מפני הדברים הקשים הללו:

כי חשוב לי שידעו מצד אחד, אבל חשוב לי שיהיה להם במה להיאחז. זאת אומרת שיש... [שתיקה] לא להשאיר אותם בכאוס הזה של המלחמה והקמת המדינה והמלחמה שבאה אחריה והמלחמה שבאה אחריה, כאילו אתה משאיר אותם ב...

גננות הקול הזה מבחינות את עצמן מהותית מן הילדים. סמדר, כמבוגרת, מבינה את המציאות המופשטת ומנסה להכיר את המציאות הזו לילדים באמצעות תיווכה ותרגומה לשפה מוחשית המובנת לילדים. אורית מכירה מציאות אחרת, מציאות של פעם, והיא מנסה לחבר את הילדים אליה וכך לשחזר אותה בגן. ענת מכירה מציאות כואבת ומפחידה ולכן חוצצת בין מציאות זו לבין הילדים ומנסה להגן עליהם מפניה.

מעמדה נבדלת זו הקשר שנבנה עם הילדים הוא קשר חד-כיווני ולא הדדי. הגננות מתרגמות להם את העולם, מחברות אותם אליו ומגנות עליהם

מפניו. אין מקום לעשיית הילדים בהקשר זה. בכל מה שקשור להליך הלימודי בגן – הם פסיביים.

חיה ורויטל משתמשות במילים אחרות לגמרי כדי לתאר את הקשר שלהן עם הילדים. חיה מתארת עשייה פעלתנית עם הילדים. כמעט כל התיאורים של מה שקורה בגן, או של תוכן השיחות נאמרים בגוף ראשון רבים – כך מועברת תחושה של עשייה משותפת. אביא כאן רק דוגמה קטנה לכך:

ואחר כך הייתה המלחמה, מלחמת העצמאות, כי באו יהודים לארץ והיו צריכים להילחם.... **ועדיין אנחנו נלחמים בעצם על להיות כאן, למרות שאנחנו כאן.**

חיה יוצאת עם הילדים מן הגן (למשל לבית הכנסת ולמוזאון ישראל) כדי להמחיש להם מעשית את הדברים שהם מדברים עליהם בגן. למשל, במוזאון:

אבל אנחנו רואים את הפסל בתמונה, ואחר כך אנחנו רואים אותו במוזאון. ודרכו אנחנו מגיעים אל הסמל, אל יום העצמאות. עכשיו הם כבר מחכים כי יש לנו עוד שבוע ביקור במוזאון, הם כבר הזכירו לי שהינה זה בא. אני מניחה שילדים אחר כך יבואו ויגידו "ראיתי את סמל המנורה", כי משהו יטייל בגן הורדים ויש שם את הפסל של המנורה; ובשדה התעופה יש; זאת אומרת שזה פתאום יצוץ לילדים והם כן יספרו "ראיתי פה, ראיתי שם".

חיה הופכת את עצמה לחלק ממשי בחיי הילדים באמצעות עשייה מוחשית ולא רק באמצעות שיחות והסברים. היא משתפת את הילדים בתהליך הגילוי. היא אמנם מובילה, אבל לילדים יש תפקיד פעיל.

גם רויטל מייחדת זמן רב לתיאור העשייה שלה עם הילדים בגן. הילדים מחליטים החלטות בקשר לנעשה בגן, עורכים הצבעות, מתכננים ושותפים מלאים לעשייה בגן. אפשר לראות זאת בצורה ברורה באופן שבו רויטל מתארת את ההכנות לחגיגת יום העצמאות:

תכננו בשבוע הזה איך אנחנו חוגגים למדינת ישראל את העצמאות שלה, את המסיבה שלה בעצם, ובשיחה הזאת שעשינו, כל ילד באמת היה לו רעיון איך אנחנו חוגגים למדינה, ואיך אנחנו באמת נעשה את החגיגה הזאת. זה התחיל מקישוט החצר, דרך העצים, בפינה. יש

להם שמה מאחורנית מחבוא כזה או בקתה כזאת, הם החליטו לקשט את הבקתה וכל השבוע הזה הייתה יצירה ועבודה; ואיך אנחנו מתכוננים ומקשטים וחוגגים למדינה את העצמאות שלה.

גננות "הקול השני" תופסות מקום שונה מגננות "הקול הראשון" ביחס לילדים. הן מותרות בידם טווח פעילות רחב הרבה יותר בתהליך הלמידה. הקשר בין לבין הילדים הוא הדדי יותר. הילדים הם שותפים למה שקורה, הם פעילים. הם אינם מתוארים כפסיביים בגן, אלא יש להם מה לומר ומה לשנות, במיוחד אצל רויטל.

ד. המטרה והאוריינטציה

מהו האופן שבו תופסות הגננות את מהות עבודתן, כלומר מהי מטרתה? לאן הן בעצם מכוונות אותה, להווה או לעתיד?

סמדר שואפת לכך שבסוף התהליך הילדים יהיו בעלי ידע. היא מתווכת בינם לבין המושגים המופשטים של יום העצמאות, ובסופו של תהליך, היא מצפה שהילדים יהיו בקיאים במושגים:

והסמלים של המדינה, שאני חושבת שהילדים חשוב שהם יכירו אותם. שיש המנון למדינה. שיש דגל ושיש סמל. שזה שלושה דברים שאני חושבת שזה חלק מהתרבות שלנו ושיילדים צריכים להכיר אותם ולדעת שזה חלק מהם, כמו סיפורי התורה, וכמו החגים וכמו חשבון. ושפה זה גם חלק מהתרבות שלנו.

מתוך הדברים של אורית, חשוב לה מאוד שהילדים יהיו מחונכים – כפי שהילדים בקיבוץ חונכו – לעצמאות ולאחריות:

אז אני בגן עכשיו, ילדים בני שש עוד מעט. אני אומרת לה: "אני חייבת ללמד אתכם לנגב, כי מה יהיה שנה הבאה? המורה לא תוכל לבוא איתכם. אין לי ברירה אלא ללמד אתכם, ולא אכפת לי שאתם תתחילו, ואני אבדוק שעשיתם טוב.

ענת, שרוצה מאוד להגן על הילדים מפני הרעות שבחוץ, רוצה להגיע בסופו של דבר ל"מקום הרגוע". היא "נאחזת בטוב", כלומר מדגישה את אספקטים החיוביים והפחות מאיימים של הדברים ומתמקדת בהם. בסופו של דבר, המטרה של ענת היא להישאר בתוך המקום שהיא סימנה לעצמה כמתאים לילדים:

בעיסוק בדברים שמאוד מוכרים להם: איפה ביקרתי, מקומות שאני אוהב, דברים כאלה שזה לא דווקא. זה רק מחזק, אולי קצת, את הקשר עם הארץ, עם ה... להבין שזאת הארץ ובה אני מטייל ובה אני חי. אבל זה לא, ואני לא רוצה לספר להם את כל סיפורי המלחמות והגבורות.

האופן שבו ענת תופסת את הילדים ואת מאפייני ההתפתחות שלהם, מכתוב את תפיסת התפקיד שלה לחלוטין. מדבריה אפשר להסיק שהילדים הם חסרי הגנה, שהם אינם מסוגלים להתמודד עם מציאות קשה. בעינייה, המבוגר הוא המתווך האולטימטיבי בינם לבין המציאות ובכוחו גם לעצב את תפיסת המציאות של הילדים. עליו רק להיות מודע לדעותיו, ולמה שהוא עושה עם הילדים ומה הוא אומר להם.

שלוש גנות "הקול הראשון" ממצבות את עצמן בתור מתווכות בין המציאות לבין הילדים. הן מלמדות את הילדים להתמודד עם המציאות הזו בדרכים שונות המאפיינות כל אחת מהן. בעצם עבודתן ותפיסתן הן מכוונות להווה, להתמודדות עם המציאות שמחוץ לגן עכשיו. אין בדבריהן שום רמז או התייחסות לעתיד כלשהו. לעומת זאת, אצל חיה וריטל, נציגות "הקול השני", המצב הוא שונה. המטרה של חיה היא מאוד מעשית, מכוונת לגמרי לילדים כאל אזוריה לעתיד של המדינה:

אני חושבת שזה התפקיד שלנו כמחנכים, זה לספר שאנחנו כאן ואנחנו נמשיך להיות כאן, בעיקר היום כשכל כך הרבה אנשים מטיילים ספק בקיום של המדינה הזאת ובנוכחות שלנו כאן. אני חושבת שאנחנו חייבים את זה גם לאנשים שבנו את זה, וגם, אני חושבת שאין לנו מקום אחר בשום מקום בעולם. ואנחנו צריכים להראות שפה זה לא כל כך נורא. ואפשר להיות כאן וטוב להיות כאן, למען הדור הזה שעובר כאן, ואנחנו, והוא בידיים שלנו, אני בהחלט מאמינה גם שזה תפקידנו וגם באופן אישי אני מאמינה בזה.

חיה רוצה לגדל דור של ילדים שיש להם שורשים, דור שהוא קשור למדינה. היא רוצה שהם יהיו קשורים לכאן ושירגישו מחוברים, ושבעיקר שלא יהיו תלושים. כל עבודתה בגן היא סביב המטרה הזו, לא רק העבודה ביום העצמאות. יום העצמאות משתלב ברצף הנושאים של הגן. היא מכוונת לעתיד בבירור ובמוצהר ורואה את תפקידה כמחנכת את דור העתיד:

אני מחויבת. אני מחויבת להגיד להם מה אני מרגישה ומה אני חושבת. הם יגדלו ומן הסתם יעשו את מה שהם רוצים, אבל אני מניחה שמהו מרוח הדברים, משהו יישאר.

התפקיד שחיה ממלאת ביחס לילדים הוא בהחלט תפקיד שבו היא "בונה זהות לאומית ונותנת שורשים"; לזה מכוונת כמעט כל העבודה שלה בגן בהקשר של יום העצמאות. חיה ממש מספקת לילדים את המצע הלאומי והמסורתי שעליהם היא רוצה לגדל אותם ולחנך אותם ובו־זמן מחברת את השורשים הללו למציאות. מכאן האוריינטציה שלה לעתיד, כי בדומה למחנך הציוני של פעם, היא רואה בחינוך הדור הצעיר הבטחה להמשך קיומה של המדינה.

גם רויטל רואה את העתיד מול עיניה. היא שונה מחיה בתוכן המטרה שלה. בעוד חיה רוצה להצמיח שורשים, רויטל רוצה לתת כלים דמוקרטיים שיעזרו לילדים להיות אזרחים משמעותיים במדינה. בעיניה, הגן הוא "הקטנה של המערכות הגדולות", לכן חשוב לחשוף את הילדים לחשיבה דמוקרטית כבר בגן; כך ייהפכו חייהם בגן לאיכותיים יותר, לאמיתיים יותר, אך גם יספקו להם כלים להתמודדות בתור אזרחים בעתיד. אחד הדברים החשובים הוא לדעת מה טוב בשבילי, וכיצד אני יכול לשנות את הרע, את מה שאינו טוב לי:

אפשר למצוא המון רע פה, במדינה ובעולם ובהתייחסויות ובאיך תקווה לפעמים. אבל זה המקום שלנו לשנות ואנחנו משנים מאז שהם קטנים. מאז שילדים קטנים, אפשר לגרום להם לרצות לשנות החלטות, לרצות לעשות הפגנה ברגע שאני לא מסכים, נאמר, פשוט לתת להם את הכלים הדמוקרטיים בעצם. זה מתחבר פה עכשיו בחזרה, אנחנו חוזרות ליום העצמאות, לתת להם את הכלים הדמוקרטיים איך לחיות במדינה דמוקרטית, איך להמשיך לאהוב את המדינה ולרצות לחיות בה, ועם זאת לנסות לשנות את מה שאני לא אוהב בה. בגן זה אותו הדבר. הגן זה הקטנה של המערכות הגדולות. כן. לא טוב לי שילד מרביץ לי, אז אני אחשוב איך אני משנה את זה. לא מתאים לי עכשיו לצייר, אז אנחנו נחשוב איך אפשר לגרום לזה שאני כן אצייר, אבל שזה לא יפריע לי בפעילות שלי.

רויטל אינה מנסה להגן עליהם מפני המציאות או לתרגמה להם ולפרשה, אלא היא מציגה להם את המציאות על כל מורכבותה וקשייה ובאמת

מנסה להכשיר אותם להתמודד איתה בדרך שהיא מאמינה בה מאוד, תוך שהיא צובעת אותה באור אופטימי וחיובי.

אם נסכם את הממצאים נראה שישנם שני קולות גם בתפיסת המציאות וגם באופן תפיסת התפקיד והעבודה בגן. מעבר לכך, ישנה התאמה בין הקולות שנשמעו בקשר למצב בארץ לבין אלה שהושמעו בקשר לתפיסת התפקיד ולעבודה בגן: סמדר, אורית וענת משמיעות את אותו הקול בשני המקרים, וחיה ורויטל משמיעות את הקול האחר.

טבלת סיכום

"הקול הראשון" סמדר, אורית וענת	"הקול השני" חיה ורויטל	
העבר הוא עבר	העבר הוא עבר	התייחסות לעבר ולילדות
פעם היה טוב וכיום רע	המצב כיום קשה ורע	המצב במדינה
המצב כיום קשה ורע	המצב כיום קשה אבל יש נקודות אור והמדינה היא בית	העתיד
אין אופטימיות לגבי העתיד	ביכולתנו להשפיע על העתיד יש אופטימיות לגבי העתיד	
מי אני בגן		
הגננת מתווכת בין הילדים לבין המציאות (מתרגמת, משחזרת, מגנה)	הגננת מלמדת את הילדים להתמודד עם המציאות	תפקיד הגננת
הילדים פסיביים. הם מקבלים את התכנים והערכים שמלמדים אותם	קבוצת הילדים שותפה לתהליך הלמידה	התייחסות לילדים
קשר דו־כיווני: מהגננת לילדים	קשר דו־כיווני בין הגננת לילדים	הקשר בין הגננת לבין הילדים
ההווה: להקל על הילדים את ההתמודדות עם המציאות העכשווית	העתיד: לחנך ילדים שיהיו אזרחים בעתיד	המטרה

דיון

הממצאים שהוצגו במחקר זה מבהירים היבטים חדשים הקשורים לעבודת הגננות בהקשר של יום העצמאות ומחדדים אספקטים אחדים בקשר שבין הגננת כאדם לאופן עבודתה בגן.

הגננות הגדירו את יום העצמאות כנושא שקשה להציגו בגן. מידע זה אינו ברור מאליו, והיותו משותף לכל הגננות מביא לידי ביטוי את המצוקה

שבה נמצאות הגננות, מצוקה שאין לה זכר באף אחת מחוברות ההדרכה או אתרי האינטרנט העוסקים בנושא, ואף לא בפורומים של הגננות. העיסוק בנושא זה במקורות אלה הוא תוכני בלבד ואין שום התייחסות לקשיים בהעברת נושא רגיש ומורכב זה.

ראינו כיצד כל גננת מתמודדת הן עם הנושא והן עם עמדותיה האישיות והדגשיה האישיים. למרות שהתכנים הם אותם תכנים אצל כולן, בכל גן המסר המועבר הוא אחר לגמרי והוא מבטא באופן מובהק ביותר את האידאולוגיה של הגננת, את עמדותיה ואת אישיותה. כל אלה מועברים באמצעות התכנים הרשמיים והאחידים שכל כך מרבים לעסוק בהם בהכשרה, בהשתלמויות ובספרי ההדרכה בנושא יום העצמאות.

אם נסכם וננסה לחבר בין שני הקולות מחוץ לגן ובתוך הגן, נמצא שכשהקול שמשמיעות הגננות הוא נוסטלגי ולא-אופטימי, אופי העשייה בגן מתבטאת בפסיביות מצד הילדים, וביחס חד-כיווני בינם לבין הגננת. ההתייחסות המרכזית של הגננת היא להתמודדות עם ההווה והמציאות ואין התכוונות לעתיד. הגננות הללו מביעות מעין חוסר אונים או חוסר יכולת להשפיע לא על ההווה ולא על העתיד. הן מנסות להתמודד בכמה דרכים עם ההווה, לתווך בינו לבין הילדים (סמדר) להחזיר אותו לעבר (אורית) או לגונן מפניו (ענת). הן אינן רואות את תפקידן בשיפור העתיד או בשינויו, במתן כלים מעשיים לשימוש הילדים.

לעומת זאת, כשהקול המושמע הוא קול אופטימי, קול שאינו נוסטלגי ובטוח בהתייחסותו למציאות – למרות מורכבותה וחוסר הביטחון שהיא משרה – העשייה בגן שמה דגש על האקטיביות של הילדים ולהדדיות הקשר עם הגננת. ההתייחסות היא לעתיד וניתנים כלים להתמודדות עמו. במקרה זה הגננות תפסו את הילדים כאזרחים לעתיד, ואת עצמן כמכשיר לעיצוב עמדות. ברור להן שהן יכולות להשפיע על העתיד באמצעות הילדים, ושזהו חלק מהותי מתפקידן כגננות.

אם נתרגם את ממצאי המחקר לגבי העשייה בגן לאידאולוגיות של דיין (2005), נמצא שהגננות בעלות הקול הנוסטלגי והפחות אופטימי, דגלו בגישה בעלת גוונים ביהיוריסטיים (דיין, 2005), בכך שהפכו את הילדים לפסיביים יותר ואת עצמן למבוגרים יודעי-כל. זוהי תפיסה האופיינית לסיטואציות של העברה תרבותית בגן, ולימוד חג הוא סיטואציה כזו. הדבר בא לידי ביטוי למשל בתפיסת התפקיד של ענת וסמדר כמתווכות

בלעדיות בין הילדים לבין העולם. תפקיד זה אינו מאפשר לילדים לתרום לעשייה; הם כלי הקיבול לתכנים המעובדים בידי הגננות, על פי הבנתן: ענת תגן עליהם מפני רעות העולם וסמדר תתרגם להם את המציאות לשפה שהם מבינים, אך הילדים אינם משתתפים פעילים בתהליך זה.

לעומתן, הגננות בעלות הקול האופטימי, נטו לאמץ גישה פרוגרסיבית המשתפת את הילדים וההופכת את תפקידן לשוויוני יותר (דיין, 2005; לוי, 1998), דווקא בסיטואציה הזו של העברה תרבותית בנושא יום העצמאות. הדבר בא לידי ביטוי, כאמור, בכך שרויטל וחיה משתפות בפועל את הילדים בתהליך החינוכי. רויטל מתייחסת לילדים כאל גורם פעיל בגן שמסוגל, למשל, להוביל נושא לכיוונים שהיא לא תכננה להגיע אליהם.

הממצא המשמעותי במחקר זה הוא החיבור בין אישיות הגננת הבאה לידי ביטוי בנטייה לראייה נוסטלגית ונטייה לגישה אופטימית או לא-אופטימית לגבי העתיד, לבין אופן עבודתה בגן הבאה לידי ביטוי בתפיסת התפקיד שלה מול הילדים ובאידאולוגיה החינוכית שלה. המונח "אידאולוגיה" מוגדר כאן על פי שקדי וניסן (Shkedi & Nisan, 2006) המגדירים אותו כמערכת אמונות שמתוכנן נובעות ההנחות הערכיות שעל פיהן נעשות החלטות חינוכיות פרקטיות. האידאולוגיות הן חלק ממה שמכונה במחקר "ידע המורים" (teachers' knowledge) וידע זה, בגלל היותו סובייקטיבי בעיקרו, משויך ל"אמונות".

נוכח הממצאים הללו, שאלת מודעות הגננת לאידאולוגיות שלה היא נחוצה יותר מתמיד. כאן מתברר מקומו של התהליך הרפלקטיבי וחשיבותו כתהליך מעורר מודעות לעמדות ולאידאולוגיות של הגננת. ענבר (2000) טוענת, בהקשר להכשרה, שהרבה פעמים בתהליך הרפלקטיבי מביאות הסטודנטיות "דפוסי פעולה שהופנמו במהלך החיים והם בבחינת תבניות 'מתוכננות' שמופעלות מבלי משים ובמקרים רבים עומדות בסתירה להשקפות חינוכיות מוצהרות" (שם: 221). תפקיד הרפלקסיה שלפני הפעולה הוא לחשוף את המניעים, את השקפות העולם, את התפיסות החינוכיות ואת הערכים הנמצאים בבסיס האידאולוגיה של הסטודנטיות ולהעלותם למודעות.

הרפלקסיה שלפני הפעולה, כשהיא נעשית לעומק, היא הרפלקסיה שעשויה ללמד את הסטודנטית או את הגננת על אותן נטיות אופי ואותם

קווי אישיות שאותם מתאר המחקר. חשוב לציין כי יש בכוחה של הפעילות הרפלקטיבית לברר את העמדות ואת האידאולוגיות הן של הסטודנטיות והן של הגננות לגבי כל אותן תכניות לימודים ואמצעי ההוראה שנחשפות בפניהן במהלך הכשרתן ועבודתן.

תחילת בניית היכולות הרפלקטיביות החושפות את מבני העומק של אידאולוגיות הגננות, מוטב שתיעשה בתקופת ההכשרה ותיהפך למרכיב קבוע בחשיבה החינוכית של כל גננת, שכן חשיבותו ומשמעותו לגבי איכות עבודת הגננת, לגבי בחירתה (המודעת והלא־מודעת) בגישה חינוכית, הוכחה במחקר זה.

לסיים, אפשר לראות את ניצני המודעות הזו בתגובות הגננות הנחקרות לתהליך שחוו במהלך הראיונות:

חיה: אני לא יודעת, העלית לי המון שאלות היום. אני כבר לא אישן בלילה [צוחקת], לא, אני צוחקת.

סמדר: שהראיונות האלה חידדו לי את השאלות – זה מה שיש לי להגיד.

רויטל: העניין הוא שאנחנו לא חושבים על זה. אנחנו עושים את זה כבר ולא חושבים בעצם מה מפעיל אותנו ומה מנחה אותנו. ופתאום לשבת ככה ולשים מראה, ובעצם לראות מה אתה עושה, זה [שתיקה]. ניקול: זה מה?

רויטל: זה גורם להרבה שאלות בדיוק. האם הדרך נכונה? האם אנחנו פועלים נכון? האם אני עושה מה שבאמת אני, האם אני מיישמת באמת את מה שאני מאמינה? את מה שהייתי רוצה להעביר הילדים? באיזשהו שלב גננות ותיקות כבר עושות דברים מתוך שליפה.

רשימת המקורות

אלמוג, ע' (2001). הצבר – דיוקן. תל אביב: עם עובד.
ארנד, א' (1998). פרקי מחקר ליום העצמאות. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

בן־עמוס, א' ובית־אל, א' (1999). טקסים, חינוך והיסטוריה: יום השואה ויום הזיכרון בבתי ספר בישראל. בתוך: ר' פלדחי וע' אטקס (עורכים), חינוך והיסטוריה, הקשרים תרבותיים ופוליטיים (עמ' 479–457). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

גור, ח' (2005). "מה למדת היום בגן, ילד מתוק שלי?" – חינוך מיליטריסטי בגיל הרך. בתוך ח' גור (עורכת), מיליטריזם בחינוך (עמ' 88 – 108). תל אביב: בבל.

דיין, י' (2000). המתודולוגיה של מחקר איכותני – מקרה פרטי. במכללה, 11, 73 – 90.

דיין, י' (2005). נגד הזרם, בעד הזרימה. בחירת תיאוריה חינוכית כבסיס לעשייה בגן. *הד הגן*, תשס"ו (ב), 84 – 95.

ודאי, ב' (עורכת; 1998). יובל לישראל: חוברת הדרכה לגני הילדים ולכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי. ירושלים: משרד החינוך.

כרמון א' (1985). החינוך בישראל – סוגיות ובעיות. בתוך ו' אקרמן, א' כרמון וד' צוקר (עורכים), *חינוך בחברה מתהווה, המערכת הישראלית (עמ' 185 – 117)*. תל אביב וירושלים: הוצאת הקיבוץ המאוחד, מוסד ון ליר בירושלים.

לביא, ח' (מרכזת; 2008). תפקחו את העיניים, תסתכלו סביב: 60 שנה למדינת ישראל בגני הילדים, משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם יסודי.

לומסקי-פדר, ע' (2003). מסוכן זיכרון לאומי לקהילת אבל מקומית: טקס יום הזיכרון בבתי ספר בישראל. *מגמות* 3, 353 – 387.

עזריהו, מ' (1995). פולחני מדינה: חגיגות העצמאות והנצחת הנופלים בישראל 1948 – 1956, קריית שדה בוקר: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

ענבר, ע' (2000). רפלקציה על "רפלקציה" – השתמעויות להכשרת מורים. במכללה, 11, 215 – 240.

פרומן, מ' (1994). ילדות כמרקחה. אלימות וצייתנות בגיל הרך. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

צבר בן-יהושע, נ' (1990). המחקר האיכותי בהוראה ובלמידה. גבעתיים: מסדה.

צרפתי, מ' (2002). תכנים ופעילויות ליום העצמאות ולל"ג בעומר. תל אביב: מכללון.

- רייזמן, ע' (1982א). יציאת מצרים ומתן תורה. מדריך לגנת ותיק תמונות. ירושלים: משרד החינוך.
- רייזמן, ע' (1982ב). מגילת אסתר, מדריך לגנת. ירושלים: משרד החינוך.
- שקדי, א' (2003). מילים המנסות לגעת. מחקר איכותני – תיאורית ויישום. תל אביב: רמות.
- תכנית מסגרת (1995). תכנית מסגרת לגן הילדים: הממלכתי והממלכתי-דתי, הערבי והדרוזי (גילאי 3–6). ירושלים: משרד החינוך, התרבות והספורט, האגף לתכניות לימודים, האגף לחינוך קדם-יסודי.
- Furman, M. (2000). Army and war: Collective narratives of early childhood in contemporary Israel. In E. Lomsky-Feder & E. Ben-Ari (Eds.), *The Military and Militarism in Israeli Society*, (pp. 141–168). Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Schoen, D. (1982). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.
- Schoen, D. (1987). *Educating the Reflective Practitioner*. London: Jossey-Bass Publishers.
- Shamgar-Handelman, L. & Handelman, D. (1986). Holiday celebrations in Israeli kindergardens: Relationships between representations of collectivity and family in the nation-state. In M. Aronoff (Ed.), *The Frailty of Authority* (pp.71–103), New Brunswick & Oxford: Transaction Books.
- Shamgar-Handelman, L. & Handelman, D. (1991). Celebrations of bureaucracy: Birthday parties in Israeli kindergartens. *Ethnology*, 30 (4), 293–312.
- Shkedi, A. & Nisan, M. (2006). Teachers' cultural ideology: Patterns of Curriculum and teaching culturally valued texts. *Teachers College Record*, 108(4), 687–725.
- Weil, S. (1986). The language and ritual of socialization: Birthday parties in a kindergarten context. *MAN*, 21(2), 329–341.